

Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru

Mark Gottdiener

Bir zamanlar, uzaklarda bir ülkede iki önemli düşünür, Manuel Castells ve Henri Lefebvre, mekanın Marksist çözümleme açısından önemi üzerine bir tartışma başlattılar. Castells'in *Urban Question* (Kent Sorunu) kitabının temel ilgi alanını, yazarın "Mekan Kuramı Üzerine Tartışma" başlığını verdiği 8. Bölüm oluşturmaktadır (1977: 115-128). Geçmişte böyle bir tartışmanın varlığına karşın, İngiliz dilinde konuşan araştırmacılar, bu tartışmadan herhalde yeni haberdar olmalılar. Yalnızca birkaç yazar, kentsel çözümlemeyi esaslı biçimde etkileyen ve başlangıçta Castells'in sürüklediği düşünceler üzerine görüşlerini açıklamış bulunuyor (Bkz. Soja, 1980; Martins, 1982). *Urban Question*'in içeriğinde yatan bir şey var ki, o da bu çalışmanın, yapısalcılığın Fransa'daki baş düşmanı Henri Lefebvre'in şehircilik konularında yürüttüğü ciddi çalışmalara Althusserci bir tarzda yanıt verme isteğinin ürünü olmasıdır. Bu iki düşünür kuramsal

ve bilgi kuramsal yönden ve bunlardan daha az olmamak üzere de siyasal açıdan birbirlerinden ayrılırlar. Althusserciliğin anlam-bilimsel (*semantic*) alanının 'bilime' son derece tutkun bir bakış açısı adına kentsel sorunlar üzerine bindirilmesiyle, doğrusu bir zamanlar Lefebvre'in vurguladığı gibi kentsel mekanın tam da merkezinde yer alan siyasal mücadele gözardı edilmiştir. Sosyo-mekansal çatışmaya yönelik bir ilgi şimdi yerini doğrudan siyasal mücadeleyle bağını koparmış gidimli (*discursive*) bir çerçeveden yükselen bir takım 'kuramsal' konulara bırakmış bulunmaktadır.

Burada Lefebvre-Castells tartışmasının temel parametrelerini yeniden ele alma girişimimiz, kendimizi skolastizmin Marksist bir biçimine kaptırıyor olmamızın değil, tersine, kentsel düşünceyi daha etkin bir siyasal çizgiye, yani tam da Marx'ın praksis olarak tanımladığı, eyleme bağlı düşünce tarzına

yeniden çekmeye yönelik güçlü isteğin ürünüdür. Bu tartışmanın temelinde, 'kentsel' (urban) kavramının kuramsal olarak nasıl tanımlanacağı konusunda esaslı bir ayrılık yatmaktadır. Bundan sonra da, kentsel siyaset alanında farklı siyasal sonuçlara ulaşılmaktadır. Bunlar, her iki yazarın praksis konusunda çatışma noktasına getirmiştir. Kısacası, Marksist çözümlemenin birbirinden temelde farklı yorumları bu kez mekan kuramı tartışmasında karşımıza çıkmaktadır. Lefebvre'in çalışmaları İngiliz dilinde konuşan araştırmacılar tarafından gözardı edildiği veya çarpıtıldığı ölçüde (Harvey, 1981; Saunders, 1981), Birleşik Devletler'deki Marksistler, kentsel sorunlar ve kentsel mekan konusunda seçenek sunan bir düşünme tarzına ulaşma olanağından yoksun kaldılar. Bundan sonra anlatılacaklar, Lefebvre'in tartışmada yer alıp yer almadığı sorusunu bir kenara bırakıp, onu tartışmanın etken kişisi durumuna dönüştüren bir Castells okumasıyla, yukarıda sözü edilen eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Castells'in Düşüncesindeki 'Kentsel' Kavramı

'Kentsel' kavramının Castells'in düşüncesindeki kuramsal özgüllüğü, çok ayrıntılı biçimde ele alınmış (Castells, 1968; 1977) ve birkaç değerlendirmede uzun uzadıya tartışılmıştır (Pickvance, 1977a; Saunders, 1981; Mingioni, 1980). Ancak bu çözümsel türetimde ne kadar yol alındığı, mekan kuramı tartışmasının perde arkasına göz atıldığında gün ışığına çıkmaktadır.

Her şeyden önce Castells, Lefebvre'in çalışmalarına Althusserci çizgide bir mekan kuramıyla karşılık verme isteğiyle yola çıkmaktadır. Ancak Castells çözümlemesinde "bir toplumsal yapı kuramının özel bir alana uygulanması durumundaki bir mekan kuramında 'kentsel'in kavramsal sınırlarının" (1977:128) çizilmesine yarayacak bir kuram nesnesine gereksinim duymaktadır. Çok açık olarak sorulması gereken ilk soru, bir 'çözümleme nesnesi' tanımlamaya yönelik yapısalıcı zorlama bir an için geçerli sayılsa bile, 'kentsel'in kavramsal sınırlarının çizilmesinin gerçekten gerekli olup olmadığıdır. Castells'in kendisi de böylesi bir isteğin, "kentsel olanın kıstaslarının tarihsel yönden göreliliği ve [kuramsal] muğlaklığı;" yüzünden gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşku kularını dile getirmiştir (1977:234). Ancak Castells, böyle bir işe kuramsal anlamda girişmediğinde yalnızca 'mekan' kavramıyla baş başa kalacağını ve bunun da kendisini en fazla kaçıncı şey, Lefebvre ile aynı çizgiyi paylaşmasına yol açacağını farkındaydı. O şunu söylemektedir:

Fiziksel mekan bir bütün olarak maddenin yayılımı olduğuna göre, belli bir 'mekansal' görüntüyü öncül (*a priori*) almayan bir çalışma, maddenin tarihinin oluşturulması anlamına gelecektir. (1977:235)

Castells bu üstü kapalı Lefebvre eleştirisi ile 'kentsel mekanın' yani mekanın modern topluma özgü kent (*city*) biçiminin doğasının nasıl bir şey olduğu şeklindeki kuramsal soruna dönmeyi arzu etmektedir. Mekan burada yapı çevrenin (*built-environment*) üretilmesinde geçerli olan toplumsal ilişkilerin basit birer kılıfı veya gerçeği gizleyen görüntülerinden başka bir şey değildir. Ancak sözü edilen girişim, yapısalcı düşüncenin kategorileriyle yapılmaktadır. Ona göre;

Mekânın, özel olarak da kentsel mekânın özgüllüğü sorununu ortaya atmak, toplumsal yapının düzeylerinden birinde tanımlanan bir birim içindeki toplumsal yapı elemanlarının ilişkilerini kavramakla eşdeğerdir. Daha somut bir ifadeyle 'kentsel'in sınırlarının çizilmesi karşımıza ya ideolojik düzeyde ya siyasal-yasal düzeyde ya da ekonomik düzeyde tanımlanan bir birimi çıkarmaktadır. (1977:235)

Şimdi çok daha fazla bildiğimiz şu 'görelî özerk' üç yapı şemasından hareketle herhangi bir 'kentsel birim'in incelenmesi Castells'i E, P, I' nin (yani ekonomik, politik ve ideolojik) 'kentsel' tanımına giren bir çözümleme odağı sunacak şekilde kavramsallaştırılmalarının olanaklı olup olmadığını incelemeye zorunlu kılmaktadır. Castells, Saunders'ın hatalı biçimde 'elemenin mantıksal süreci' olarak adlandırdığı bir savında (1981:184), ekonomik yapıdan, mekan kuramıyla kilit kavramsal bağları kuran [yapı] olarak söz etmektedir. Yani burada kentin ideolojik (kültürel) bir birim olarak tanımlanması reddedilmektedir. Bu düşünce Castells'in hem kent toplumbilimini hem de Lefebvre'i eleştirisinde, yani toplumları üretim tarzlarına göre tanımlayan görüşün tersine, bir toplumun doğasının (özünün) tümüyle kentsel olarak nitelendirilebileceğinin ileri sürülmesindeki yanlışlığı eleştirirken geliştirdiği savlarının sonucudur. Benzer biçimde, kentin siyasal-yasal bir bütünlük olması gerçeğine karşın siyasal yapı reddedilmektedir. Çünkü modern kapitalizmin ilişkilerinin mekansal düzeni siyasal süreçlerden çok giderek daha fazla ekonomik süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Castells'e göre "bu rastlantı değildir." Çünkü eğer her bir toplumda mekansal birimler başat düzeye göre tanımlanacaksa, üretim tarzının niteliği feodalizmde siyasal-yasal, kapitalizmde ise ekonomik olacaktır (1977:235). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere bizler pek de öyle elemenin mantıksal bir süreciyle değil, tersine yapısalcı işlevselciliğin, mekansal ilişkilerin tümüyle ekonomik yapının egemenliği altında olduğu biçimindeki ereksel

(*teleological*) düşkünlüğüyle karşı karşıyayız. Çünkü Althusser 'e (1970) göre ekonomik yapı kapitalizmin tartışmasız tek başat yapısıdır. Castells'in indirgemeciliği, kuramın çözümlemenin önüne geçmesini ön gören yapısalcılığın bilgikuramsal zorunluluklarından kaynaklanmaktadır. Yani ekonomik öge Castells tarafından 'kentsel'i tanımlamak için kullanılmaktadır. Çünkü böylesi bir tanımlama, mevcut üretim tarzında ekonomik ilişkilerin diğer ilişkiler üzerinde egemen olduğu biçimindeki Althusserci 'buluş'la uyum sağlanması açısından gereklidir. Castells, kesin sınırlarıyla kentsel olarak tanımlanabilecek bir çözümleme nesnesini bulmaya yönelik girişiminde, ekonomik yapının üretim araçları ve işgücü olmak üzere iki temel öğeden oluştuğu şeklinde yeni bir ayrıma gitmektedir. Kentsel'in kuramsal özgüllüğünün saptanmasına yönelik bu çaba, bölgesel (*regional*) problemlerin çözümlemesine varır. Oysa bu çerçevede özgün bir sorun olarak bölgesel sorun reddedilmektedir. Çünkü bölgesel sorun tek bir başat düzeyin katıksız bir ürünü olmaktan çok, üç yapının hepsinin eklemlenmesinden kaynaklanan gelişmeleri sergiler ve üretim mekanı, kentsel özellikleri gizleyen sürekli bir ağ oluşturur (1977:236). Sonuçta Castells kentsel birimi "doğrudan üretim sürecine dayandırarak açıklamak" (yani bölgesel sorun) yerine işgücüne ilişkin süreçlerce tanımlanması görüşünde karar kılmaktadır. Nitekim Castells şunu söylemektedir:

Şu hipotezi öneriyorum: İleri kapitalist toplumlarda mekanı yapılayan süreç, işgücünün basit ve genişletilmiş yeniden üretimine ilişkin olandır; kentsel pratik olarak adlandırılan şey, sürecin bir bütün olarak toplumsal yapı ile eklemlenmesini anlatır... Öyle görünüyor ki firmalar, üretim sürecine göre ne ise, kentsel birim de yeniden üretim sürecine göre odur. Bu nedenle kentsel birim yalnızca olayların geçtiği yer (*loci*) olarak değil, toplumsal yapı üzerindeki belirli etkilerin kaynağı olarak da değerlendirilmelidir (örneğin tıpkı firmanın, yani üretim biriminin niteliklerinin, barındırdıkları sınıf ilişkilerinin ortaya çıkmasını ve biçimlerini etkilemeleri gibi). (1977:237)

Bu nedenle Castells'e göre 'kent', işgücünün yeniden üretiminin mekansal birimidir. Yapılı çevrenin üretimi, yapıların (E, P, I) oluşturduğu bütünlüğün bu sözü edilen mekansal birimle eklemlenmesini sağlayan süreçlerle gerçekleşir. Bu ise Castells'in adını koyduğu 'kentsel sistem' ile tanımlanır. O bunu, daha sonra, öğeler ile başat düzeyleri içeren ve sonraki çalışmasında terk ettiği yeni bir biçimsel (*formal*) çözümlemeyi kullanarak tanımlamaktadır. Kısacası 'kentsel sistemin' keşfedilmesi, sonuçların önceden bilindiği ve çözümleyici kategorilerin bu sonuçlara

uydurulmak için üretildiği Althusserciliğin gidimli doğasının tipik özelliği olan indirgemeci bir sav aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Özetle Castells'in mekan kuramına ilişkin yaklaşımı şu özellikleri içermektedir: Birincisi, yaklaşımı, Althusser'in yaklaşımının, yapılı çevrenin üretiminin açıklanmasına uygulanmasıdır. İkincisi bu yaklaşım, 'kent' terimini kurtarma girişimidir. Bu ise kentin kuramsal özgüllüğünü, onun yapılı çevreyi üreten yapısal sistemin mekansal birimi olarak açıklanmasıyla gerçekleştirilir. Ancak Castells'in kitabına eklediği 'meşhur' son söz kadar eski olan bir şey var ki o da, birinci girişimin çok açık biçimde başarısız olduğudur. Sonuçta Castells 'yararlarını' yeniden fark ettiği ikinci konuya ağırlık vermektedir. Bu çabasında Castells, kentsel birimi açıklayışının, müdahaleci devletin mekanla eklenmesini ve toplu tüketim sürecine dayalı modern toplumun kriz temelini su yüzüne çıkardığını keşfediyor. O şunu söylemektedir:

Burada kentsel olarak tanımlanan temel problemlerin gerçekte toplu tüketim süreçleriyle veya Marksistlerin işgücünün yeniden üretiminin toplu araçlarının örgütlenişi olarak adlandırdığı süreçlerle ilgili olduğunu söylüyorum. Yani belirli tarihsel nedenlerin sonucunda nesnel olarak toplumsallaşan tüketim araçları, temelde, üretimleri, dağıtımları ve yönetimleri açısından devletin müdahalesine bağımlıdır. (1977: 237)

Toplu tüketim süreçleri; eğitim, rekreasyon, sağlık denetimi, konut ve de Castells'in işgücünün yeniden üretimi için gerekli saydıklarına benzer kamu mallarına devletin yaptığı desteği anlatır. Castells'e göre bu konular *Urban Question*'da biraraya getirilmektedir. Yani "toplu tüketim araçlarının, bütün toplumsal grupların günlük yaşamları temelinde örgütlenmesi: konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım, vb." (1978:3). Ancak çözümlemede ilgi alanının dile getirilen noktaya kayışı, Castells'in artık kendi başına (per se) bir mekan kuramından çok, kentsel problemlerin kuramıyla ilgilenmeye başladığını gösteriyor. Sonuçta Castells, kentsel tanımına sokulan sorunların çoğunun toplu tüketim problemiyle ilişkili olması gerçeğine yoğunlaşmaktadır. Bu çözümleme aracılığıyla Castells, kentsel sorunları kuramsal yönden daha kullanışlı bir yaklaşımla "yeniden tanımlamaktadır". Bu yüzden Castells bizleri üretim mekanı kuramı yerine bir anlamda başka bir yere, Martindale'in (1962) dikkat çekmiş olduğu gibi kent toplumbiliminin ilgi alanını toplumsal patolojinin gerçekleştiği yer olarak görülen kente (city) kaydıran Chicago Okulunun dünyasına götürmektedir. İlgi alanını, mekanın nasıl

üretildiğinin açıklanmasından, kentsel problemlerin nasıl üretildiği veya neyin en sonunda kapitalist toplumun kriz kuramını oluşturacağı (1978, 1980) konusuna kaydıran Castells'te yukarıdakine benzer düşünce çizgisini bulmaktayız. Castells, 'kentsel' kavramına çözümleyici önem kazandırabilmek için Althusserci patikada çok uzun bir yol aşmıştır. Bu söylem tarzının sınırlamalarını, başka hiçbir şey şu gözlemden daha iyi sergileyemez: Toplu tüketim kavramı, Dunleavy (1980) tarafından kentsel siyaset biliminin kapsamını tanımlamak için kullanılırken, Saunders aynı kavramı, kent toplumbilimini özgün biçimde tanımlayan bir kavram olarak koyuyor. Yani kentteki (*city*) problemlerin yapısal düzeyde derinden toplu tüketim süreçlerini içerdiğini göstererek, 'kent' teriminin yeniden gündeme gelmesini savunan araştırmacılar doğrusu bu aşamadan sonra kavramı ayırdedici akademik çerçevenin ne olması gerektiği konusunda kararsız kalmaktadırlar.

Lefebvre'in Düşüncesinde Kentsel Kavramı

Castells'in tersine Lefebvre, Weber'inkinden farklı olmayan tarihsel savı ile *kentsel*'in özüne ulaşmaktadır. Lefebvre'e göre kapitalizm, yaşayabilmek için, Marx'tan bu yana değişmiştir ve niteliğinde farklılaşmalar olmuştur (1973). Lefebvre, kapitalizmin hayatta kalabilmiş olmasını bu üretim tarzının gerektirdiği toplumsal üretim ilişkilerinin sürekli bir temelde yeniden üretilebilmiş olmasına bağlamaktadır. Bu ise bunca yıldan beri kapitalizmin mekanı kullanışı ile başarılmıştır. Yani kendisi için farklı bir mekan yaratarak yeniden üretim yoluyla egemenliğini gerçekleştirmiştir. Kendisinin de söylediği gibi;

Kapitalizm bir yüzyıldan bu yana kendi iç çelişkilerini (çözmese bile) yumuşatmayı becerebilmiş ve 'büyümenin' sağlanmasında başarılı olmuştur. Bunun, ne pahasına olduğunu kestirebilmekten uzağımız, ancak araçlarını biliyoruz: Mekana yerleşerek ve bir mekan üreterek. (1973:21)

Bu yüzden Lefebvre temel kuramsal vurgusunu yeniden üretimin rolü üzerine yapmaktadır. Ancak Castells'ten farklı olarak Lefebvre, bu sürecin birbirinden farklı üç yönünü değerlendiren tarihsel tezle sınırlanmaktadır; yani ailece gerçekleştirilen biyolojik yeniden üretim, işgücünün yeniden üretimi ve üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimi (1974:42). Bu düzey ve süreçleri birlikte var olma ve bütünlük durumunda tutan şey, toplumsal mekanın eylemidir. Lefebvre'e göre toplumsal mekanın özünü, daha çok kapitalizm öncesi (*tarihsel*) kentle doğrudan

ilişkili toplumsal yoğunluğun bir koşulu durumundaki kent merkezinde kendini gösteren günlük yaşam oluşturur. Ona göre "üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin tam yeri, parçalara ayrılmış olmasına karşın çok daha geniş bir mekana yerleşen kapitalizm öncesi (tarihsel) kenttir (1974: 66). Bu yüzden üretim ilişkilerinin, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayan yeniden üretimi, yığılma (*agglomeration*) etkilerine bağımlıdır ve mekansal bir biçimle gerçekleşir. O da kent merkezidir. Son dönemlerde bu merkez, işlevlerine bağlı olarak bölünmelere uğramış ve metropoliten bölge içinde yayılmıştır. Bu durum, kapitalist ilişkilerin yeniden üretiminde bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır (Birazdan tartışacağımız konu). Kısacası kent yalnızca yapılı bir çevreden oluşmayıp, gerçekte kapitalist gelişmenin öznesidir de (Lefebvre, 1972:44). Bu mekanda kapitalizmin bütün ilişkileri yeniden üretilmekte ve kentsel mekanın düzenlenmesi yoluyla kapitalizm ayakta kalabilmekte, yani gelişebilmektedir. En yalın diyalektik ilişkiyle kapitalist toplumsal örgütlenme, sonunda, kendisini yeniden üretecek bir mekanı yaratır.

Özet olarak Lefebvre'e göre 'kent'in özünü genelde kapitalist ilişkilerin hem sonucu hem de yaratıcısı olan mekansal bir biçim oluştururken, Castells'te bu öz, işgücünün mekansal bir biçime bürünen yeniden üretimi sürecidir. Lefebvre'e göre mali kriz, tarihsel kent biçiminin ufalanması ve bu tarihsel kentin merkezinin parçalara ayrılıp saçılmasının yarattığı bir genel yeniden üretim krizinin özel bir durumudur. Lefebvre kapitalist kriz kuramına sahip olmasaydı Marksist olamayacaktı. Ancak Lefebvre anlaşılması güç bir bakış açısına sahiptir. Çünkü onun kriz kuramı biraz da kent merkeziyle ilişkili geleneksel toplumsal mekanın kayboluşunun sonucu olarak, sistemin kendini yeniden üretememesiyle ortaya çıkan genel krizle ilgilidir. Lefebvre'in devlete yaklaşımı işte tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü toplumsal mekanın ve derli toplu bir kent biçiminin yıkılmasına koyulan, bir biçim yani bir güç çatısı olarak devletin ta kendisidir. Lefebvre'e göre devlet ne yalnızca işçi sınıfına karşı ne de yalnızca sermayenin fraksiyonlarına karşı müdahalede bulunur; o, günlük yaşamın kendisinin düşmanıdır. Çünkü devlet, yönetsel ve ekonomik egemenliğin soyut mekanını üretir. Bu ise günlük yaşamı ve onun ilişkilerinin yeniden üretimini destekleyen komünal veya toplumsal ilişkilerin reddi anlamına gelir. Lefebvre'e göre bu devlet anlayışı, Paris mekanında ortaya çıkan tarihsel kullanım değerlerini stratejik bir mekan uğruna yok eden Haussmann'ın çalışmasıyla sergilenebilir.

Şehrin trafikten arınmış bir toplanma yeri olan bir meydanı (örnek, *Place des Vosges*) bir caddeye doğru değişim gösterdiğinde (örnek,

Palais Royale) kentsel yaşam farkına varılmaksızın ve ciddi biçimde dolaşımın atomlarının (otolar) boydan boya geçtiği soyut mekana doğru bozulma gösterir. (1974:360)

Doğrusu egemenliğin soyut mekanının üretilmesinde devletin rolüne ilişkin bakışı nedeniyledir ki Lefebvre'de kent planlama (şehircilik) tümüyle sorgulanmaktadır. Yabancılaşmamış insanın var olduğu mekan-sal temelin bozulması, soyut mekanın kent planlama ile sağlanan egemenliğiyle gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, çevreye yönelik gerçek kurtarıcı yaklaşımının henüz yeni ele alınmayı beklediği gibi cesur bir sav ortaya atan Lefebvre, yukarıda sözü edilen türdeki bütün eylemleri kökten reddetmektedir. Kelimenin tam anlamıyla burada siyasal iktisat ve yapısalcılık adına yapılan soyut mekan çözümlemesiyle veya farklı bakış açılarının günümüz kent planlamasının görelî yararları üzerine yaptıkları tartışmalarla karşı karşıyayız. Ancak Lefebvre'e göre;

Akıldan çıkarmamakta yarar var; kentin, kapitalizmin ve devletin, parçalara ayrılmış kenti istediği yere çekip çevirirken ve denetlenmiş mekanı üretirkenki en stratejik aracı 'şehircilik'ten (*urbanism*) ve kent planlamadan daha kötü bir düşmanı olamaz. (1973:15)

Lefebvre'in tezinin yukarıdaki alıntıdaki öğelerini bir araya getirdiğimizde, planlamanın buradaki kökten reddedilişinin Lefebvre'in şu düşüncesine yol açtığı gözlenmektedir: Radikal eylem her şeyden önce günlük yaşamın, soyut mekanın (yani geç kapitalizmin ekonomik ve devlet etkinliğinin somut mekanı) egemenliğinden kurtarılmasına yönelmelidir. İşte bu noktada, Lefebvre'in düşüncelerinin Castells tarafından şiddetle reddedilişini değerlendirmeğe geçebiliriz: Castells, Lefebvre'in tezinin, en iyi durumda, proletaryanın sonunun geldiği düşüncesinin kibar bir dille ifadesi olduğu ve gerçekte hükmetme ile ilişkili yapılar yerine günlük yaşamın yabancılaşması temelinde yeni bir siyasal stratejinin inşa edilmesi çabasına yol açtığı (1977:92) biçiminde değerlendirilebileceğini, en kötüsünden de, ütopyacı anarşizmin bir biçimi olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. Castells' in Lefebvre ile arasına çektiği çatışma sınırı, düşüncelerinin 'kente' bakışlarındaki farklılıkların siyasal içeriklerinin yarattığı sorunlara, özel olarak da sınıf mücadelesiyle mekan arasındaki eklemlemeye ilişkin olanlara uygulanması noktasına kayıyor. Bu da bir kentsel toplumsal hareketler yaklaşımı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu iki karşıt bakış açısını birazdan karşılaştıracamız.

Ancak karşılaştırmaya geçmeden önce, Lefebvre'le ilgili olarak son bir değerlendirme yapmak gerekecek. Castells'te de gözlendiği gibi Lefeb-

vre'in mekan kuramına ilişkin görüşleri de bir gelişme çizgisi izlemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bana göre her ikisinin gelişmeleri, belki de çalışmalarının özüne yönelik, Marksistler arasında yapılan eleştirilere bir tepkiydi. Lefebvre örneğini ele alalım. Onun kentsel sorunlar üzerine yaptığı 1973 öncesindeki ilk çalışmaları, Castells'in de oldukça haklı biçimde karşı çıktığı çok yanlış bir düşünceye, yani şehirciliğin, günümüz geç kapitalizminin toplumsal oluşumunda tarihin itici gücü olduğu önermesine dayanmaktaydı: Öylesine bir itici güç ki, endüstrileşmenin de, sınıf mücadelesinin de yerine geçmektedir (Lefebvre, 1970). Lefebvre'e yapılan eleştiriler istisnasız, kuramının yalnızca bu sözünü ettiğimiz ilk aşamasına yönelmektedirler; bu yüzden de kentleşmenin rolünün çok daha genel, 'modernlik' kavramı uğruna bütünüyle bir kenara atıldığı ve 'kent' kavramının mekan kavramıyla yer değiştirdiği, çok daha geliştirilmiş formülasyonunu gözardı etmektedirler (1973, 1974). Şöyle ki, birbirine benzer yeni-webercisinden yapısalcısına kadar bütün toplu tüketim kuramcılarından farklı olarak Lefebvre, 'kent' kavramına kendi başına bir kuramsal özgüllük atfetmeye artık istekli görünmemektedir. Son dönemde Lefebvre'in çalışmasında kent (*city*), üretim ilişkilerinde ve yukarıda sözünü ettiğim yeniden üretim ilişkilerinde bir tür diyalektik rol oynamaktadır. O, bu şekilde Castells'in karşı çıktığı örgencilik (*organicism*) yanlışlığının üstesinden gelebilmektedir. Çok açık olan bir şey var ki Castells'in çok yeni olan çalışmasında (Castells, 1983) Lefebvre'in gelişkin mekan kuramının ve bu kuramın kavramlarının önemli oranda kullanılmasına tanık olmaktayız. Burada (Lefebvre'in) günlük yaşam kuramı, yerini 'yaşam kalitesi' üzerine yapılan adcı (*nominalist*) bir söyleme bırakmış olsa bile bu böyledir.

Castells'in Düşüncesinde Kentsel Toplumsal Hareketlerin Yeri

Castells'e göre kentsel toplumsal hareketlerin incelenmesi, mekan kuramı olarak adlandırılan sorunsal ile, yani sınıf mücadelesinin sosyo-mekansal bağlamıyla üretim tarzını, devleti, vs.yi bir araya getirir. O şunu söylemektedir:

Kentsel siyaset, yani 'kentsel' olarak tanımlanan süreçlerin sınıf mücadelesinin alanıyla, sonuçta da siyasal düzeyin müdahalesiyle (devlet aygıtı) -siyasal mücadelenin konusunu ve temeli olan şey- özgül eklemlenmesine yönelik inceleme, 'kentsel sorunun' toplumbilimsel çözümlenmesinin özünü oluşturur. (1977:244)

Lefebvre gibi Castells de kent planlama ve eleştirisine yoğunlaşmaktadır (1977:251). Ancak ikincisine göre kentsel toplumsal hareketler,

kentsel siyasetin temel ilgi alanını oluşturmaktadır. İki yaklaşım arasındaki farklılık şu şekilde konulabilir: Castells kentte (*city*) siyasal eylem olarak neyin var olduğunu inceleyip onu açıklamaya çalışırken, Lefebvre, neyin radikal siyasi eylem sayılabileceği sorusuna yanıt bulma istegindedir. Bu da Castells'in neden akademik Marksistler kuşağının tamamının beğenisini kazandığını göstermektedir. Castells'e göre kentsel toplumsal hareketler, sınıf mücadelesinin işyerinden çıkarak topluluk yaşamının mekanına girdiğini göstermektedir (ayrıca bkz. Harvey, 1976; Cox, 1981). Bu ise, kuramsal olarak, baskı altındaki sınıfların daha fazla dolaylı ücret (*indirect wage*) yönündeki örgütlü istemleri olarak tanımlanmaktadır. Böylece sınıf mücadelesi artık refahın bölüşümüne yönelik tarihsel ilgi alanından, tüketim gereksinmelerini, özellikle de işçilerin kendilerini yeniden üretebilmelerinin araçlarını kapsayan bir alana doğru kayma göstermektedir. Castells'e göre;

Bu sürecin ekonomik alanda merkezi biçimde düzenlenmesinin (şirketler eliyle) söz konusu olmayışı nedeniyledir ki, devlet, bir bütün olarak tüketim sürecinin gerçek düzenleyicisi durumuna gelmektedir. Bu ise 'kentsel siyaset' olarak adlandırdığımız şeyin özünü oluşturur. (1977:451)

Kısacası Castells'e göre tabandaki siyasal çatışma, topluluğa aktarılan ve emeğin yeniden üretimine ilişkin gereksinmelere yönelik istemleri içeren bir sınıf çatışması biçimidir. Kapitalistlerin bu çatışmayı birbirinden bağımsız olarak da, birlikte hareket ederek de düzenleyemeyişleri nedeniyledir ki devletin müdahalesi zorunlu olur. Çok yaygın bir tartışmada, Castells (1978), yerel devlet müdahalesinin, sözü edilen çatışmayı çözmek bir yana onu şiddetlendirdiğine; hem de bunu tek bir şekilde yaptığına işaret etmektedir. Toplu tüketim, kentsel çevrede (*milieu*) karşımıza çıkan siyasal çatışmayı, bir çok grubu ve birbirinden son derece farklı pek çok siyasal konumu kapsayacak biçimde genelleştiren ve genişleten; kimi zaman da sınıf çizgileriyle kesişen toplumsal ayrılıkların ortaya çıkarır. İşte bu 'yeni' ayrılıkların, toplu tüketim mal ve hizmetlerini eşitsiz sunuşu nedeniyle yeni eşitsizlik kaynaklarını doğuran yoğun devlet müdahalesiyle yaratıldığı düşüncesi tam da Castells'in kuramının özünü oluşturur. Ona göre bu eşitsizlikler,

...sınıf ilişkilerindeki konumla ilişkili olmayıp, tersine, tüketim sürecindeki konuma denk düşer; tıpkı bu sürecin özgül elemanlarındaki ve de bu sürecin yer aldığı kentsel sistemin birimlerindeki konuma denk düştüğü gibi... Ancak toplumsal gruplar arasındaki bu eşitsizlikler, sı-

nif sisteminden tümüyle bağımsız değildir. Çünkü sınıf sisteminin mantığı, tüketimin örgütlenmesini belirlemektedir. Ancak, eşitsizliğin özgül yapısında tanımlanan konumlar, sınıf ilişkilerinin yapısıyla bire bir bağdaşma içinde değildir. İşte bu anlamda yeni toplumsal eşitsizliklerin üretimiyle karşı karşıyayız. (1975:191)

Castells'in kuramına göre eşitsizliğin sözü edilen bu yeni kaynaklarının ortaya çıkardığı kentsel toplumsal hareketler, o zamana kadar, kapitalist çıkarların karşısındaki çatışmaya hiç karışmamış nüfusu da ekleyerek, işçi sınıfı mücadelesini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Burada böylesi bir bütünleşmenin nasıl ve hangi düzeneklerle sağlanacağı ve de devlet müdahalesinin, nihai durumda böylesi bir kadim role nasıl sahip olabildiği konuları, kapitalist krizin yükselişinin kaçınılmaz sonuçları olacağı ileri sürülmesi dışında pek açıklanmamaktadır. Yani Castells'in vurgusu, neyin varolduğunun açıklanması üzerinedir: Özellikle de kentsel toplumsal hareketlerin, kapitalizmin azalan kar oranları sorununun devletın toplu tüketim alanındaki müdahalesiyle çözülememesi sonucu ortaya çıkan genel kriziyle ilişkilendirilmesi üzerine.

Castells'in tersine, Lefebvre'in kentsel siyasetin öğelerini ayrı bir yere koymak ve çözümlenmek gibi bir niyeti bulunmamaktadır. O daha çok, kapitalist tarzı ayakta tutan mülkiyet ilişkilerinin ve devletın karşısındaki siyasal mücadelenin (*egemenlik biçimlerini hedef alan mücadelenin izleri bulunsun veya bulunmasın*) başlatılması konusuylla ilgilenmektedir. Lefebvre'e göre (ayrıca bkz: Mingione, 1980; Theret, 1982) tüketim konusuna kuramsal yönden yapılan vurgu, kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin incelenmesinde yanlış bir dikotomiye yol açmakta ve kapitalist toplumu değiştirmeyi arzu eden bir düşüncenin temel ilgi noktasını kaçırmaktadır:

Nitekim, 1872'de Engels'e göre ne kulübeler (günümüzde 'banliyö bungalovları' diyoruz) ne de işçi barakaları (günümüzde bunların yerini 'çok katlı konut projeleri' alıyor) temel problemin çözümünü getirir. Buradaki temel problem konut problemi değildir. Bu ise devrimci yönde dönüşüm problemini gizlemektedir. (1970:111)

Yani Lefebvre'e göre kapitalist sistemde iktidarın dönüştürülmesi probleminin odağını, mevcut mülkiyet ilişkileri oluşturmaktadır. Yoksa devletın tüketim alanına müdahalesi değil. Bu bakış açısından hareketle 'toplulu tüketimin' incelenmesi akademiktir.

Lefebvre'in Düşüncesinde Kentsel Toplumsal Hareketlerin Yeri

Lefebvre, praksisin mekansal bir bileşeninin olması gerektiği ve diğer el koyma biçimleri, sınıf mücadelesinin çıkarına gerçekleştirilirken mekana el koyulmasının ve bu mekanın denetim altına alınmasının gerekliliği ile ilgilenmektedir. Bu ise bir parça cesaret ister. Yani mekanda var olduğumuza göre toplumun radikal dönüşümünün herhangi bir anda gerçekleşebileceğinin düşünülmesi: Devrime doğru yolculuk etmeye gerek yok! Baskının ve sömürünün güçleri, mekan biçimleri olarak kendilerini açığa vurmaktadır. Siyasal-ekonomik baskınlığın bu 'soyut mekanı' her yerde karşımıza çıkar. Bu nedenle, Lefebvre, Castells'in ileri sürdüğü gibi (*yukarıya bakınız*) yalnızca günlük yaşamın dönüştürülmesi konusyla ilgilenmemektedir. O, Marksist düşüncenin, mülkiyet ilişkilerinin kapitalist sistemin ayakta durabilmesindeki önemli rolünün kavranmasına ve kendi mekanını üretecek ve aynı zamanda da sınıf mücadelesinin çıkarları yönünde müdahalede bulunacak bir radikal hareketin gerekli olduğu düşüncesine yönlendirilmesiyle ilgilenmektedir. Günlük yaşamın dönüşümü, mekanın kökten dönüşümü ile birlikte yürütülmelidir. Çünkü biri diğerine sıkı sıkıya bağlıdır. Peki bu anlayışın, eylemlerini mekandan soyutlar görünen diğer Marksistlerin tercihlerinden farkı nedir? Bunlar geçmişin getto alanlarından hızla kendi kafa 'emekleriyle' seçtikleri yeni araştırma alanlarına doğru yol alıyorlar. Bu nedenle, bir yandan da, toplumun şu şaşılacak meta fetişizmini ve kademelenmesini toplumsal hiyerarşisini yeniden üretiyorlar. Lefebvre'e göre,

Kentsel sorunsalın en çetin problemlerinden biri de ilgili tarafların aşırı ölçüdeki edilgenliğidir. Peki kullanıcıların bu sessizliği niye? (1970:239)

Yoksa armağanlarla uyutuluyor olabilir miyiz? Günümüz sistemi bizleri, konut sahipleriyle kiracılar, toplu taşıma kullanıcılarıyla otomobil sahipleri, kazançlı işlerde çalışanlarla ekonomik anlamda saf dışı kalanlar olarak ya da kısaca mülkiyet ilişkilerinden çıkar sağlayanlarla (ister kamu araçlarıyla isterse de özel araçlar sayesinde çıkar sağlıyor olsunlar) bunların kurbanları olarak bölmektedir. Peki Marksist akademisyenlerin bu eşitsizliklerin yalnızca gözleyicileri olmak gibi bir role razı olmalarını sorguladık mı? Bunlar radikalizmi ikiye ayırarak benimsiyorlar: Bir yanda meslek haline gelen bir kuramsal etkinlik olarak, diğer yanda da kendi günlük yaşamlarından ve yaşam çevrelerinden tümüyle kopmuş, ona yabancı, Lacancı 'diğeriyle' ilgilenen bir praksis olarak. Ezilmenin biçimleri, günlük yaşamımız olarak gizlenmiş biçimde parmakla-

rımızın ucu ile dokunduğumuz şeylerdir. Yoksa yalnızca kuramsal düzeyden esinlenen bir yolculuğun sonunda ulaştığımız şeyler değildir. Guy Debord'un da işaret ettiği gibi,

..bugün günlük yaşamı eleştirememek, günümüzün artık tümüyle çürümüş kültürel ve siyasal biçimlerinin süresinin uzatılmasını onaylamak anlamına geliyor. Bu biçimler en ciddi krizlerini -özellikle de en modern ülkelerde- giderek yaygınlaşan siyasal cansızlık ve cehaletin ortaya çıkışıyla sergiliyor. Diğer yandan, süregiden günlük yaşamın içinden yapılan bir radikal eleştiri, geleneksel kültürün ve siyasetin yerinden edilmesine, yani yaşama ileri düzeyde bir müdahaleye yol açabilir. (1961)

Bu biçimde bir müdahale gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Lefebvre'e göre, günlük yaşamın eleştirisi, mekanın dönüştürülmesi problemine yönelmelidir. Çünkü bizleri, günlük yaşamda çevremizde yer alan şeylerin ivediliğinde maddileşerek varlığını sürdüren çelişkileri kavramaktan alıkoyan bir engellemeyle karşı karşıyayız. Marksist tasarı, bir tür zihinsel ertelemecilik tarzına (*mode of procrastination*) yani radikal eylemin hayata geçirilmesinden kopuk, bitmemecesine kendi kendine yeterli ve Marx'ın da çok zaman önce dikkat çektiği bir şeye, bir kuramsal tasarıya dönüşmüştür. Lefebvre'e göre,

...tasarının yazarları a) ütopyasız neyin mümkün olduğunun keşfedilmesinden yoksun bir düşüncenin var olamayacağını, b) eyleme dönük etkinliklere değinmeyen bir düşüncenin olamayacağını kavramışa benzemiyorlar. (1970:239)

Bu yüzden, Lefebvre, Marksist düşünceye iki düşünce tarzını yerleştirmektedir: *Ütopya* ve *stratejik*. Birincisi, neyin var olduğuna ve bunun Marksist bir dille açıklamasına değil, neyin olanaklı olduğuna ve insanı (*humanist*) bir toplumda neyin gerektiğine yapılan bir vurguyu anlatır. İkincisi, yani strateji ise Marksist düşüncenin, artık bir bilim olarak yer almadığı varlıkbilimsel (*ontological*) bir durumda siyasete uygulanmasını gözetir. Böylesi bir zamanda, artık geriye yalnızca stratejik müdahalelerin bir anlamı kalır (bkz. Hirst, 1979). Giddens'a göre (1973:14) Marksizmin tarihsel ikilemini daima iki eğilim oluşturmuştur; bir yanda bilimsel geçerliliğini ileri sürmesi eğilimi, diğer yanda da kendini 'ahlaki bir eylem kılavuzu' olarak sunması eğilimi. Ancak Giddens, Marksistlerin karşı karşıya kaldığı bu iki seçimi bu biçimde ortaya koyarken yalnızca düşmektedir. O, 'tasarı' kavramını Lefebvre'in ve Sartre'ın kullandığı anlamda yani 'siyasal hesap' yoluyla felsefenin göreliliğini (*relativism*) yi-

kan (Hirst, 1979:3) iyi tanımlanmış bir hedefe doğru yönelen ve sağlam araçlarla ilerleyen bir stratejik müdahale anlamında kullanılmaktan uzaktır.

Mekan kuramı üzerine yapılan tartışma çerçevesinde Castells, yukarıdaki düşünce çizgisine karşı çıkmaktadır. Çünkü Lefebvre ilk çalışmalarında kendi günlük yaşam kavramını sınıf mücadelesinden koparmış izlenimi uyandırmıştır. Bu yüzden Castells, Lefebvre'in kente insanı bakişındaki ütopyacı tavrını gerçekten de yabancılaşmış günlük yaşamın baskısından kurtulabilmenin aracı olarak görmek isterdi. Ancak Castells, Lefebvre'in kavramının, toplumsal ilişkisellik üreten ve günlük yaşama özgürlükcü bir toplumsal içerik kazandırdığı yani radikal siyasal hareketin dolyatağı olduğu iddia edilen fiziksel bir biçimden başka bir şey olmadığı ileri sürerek karşı çıkmaktadır. Bu durum Lefebvre'i Castells'in gözünde, kentsel etkileşimin giderek artan toplumsal yoğunluğunu onun kendi türüne özel niteliklerine bağlayan Wirth ve Fischer gibi çevreci belirlenimcilerin yanına yerleştirmektedir. Castells şunu gözlemlemektedir:

Burada Wirth'ün toplumsal ilişkilerin nasıl üretildiği ile ilgili tezine çok yakın bir tezle karşı karşıyayız. Yani iletişimin ve etkinliklerin artmasıyla birlikte özgür gelişmeyi, beklenmedik mutluluğu, toplumsallığı ve arzuyu güçlendiren şey, yoğunluğun, yoğunlaşmanın sıcaklığının kendisi oluyor. Toplumsallığın (örgencilige (*organicism*) sıkı sıkıya bağlı) bu düzeneği, olumlanması oldukça zor bir hipotezle haklı çıkarılmaya çalışılmaktadır: "Toplumsal ilişkilerin, uzaklığın ortadan kalktığı koşulda ortaya çıktığı" hipotezi. Ve bu da, son çözümlemede kentselin özünün ne olduğuyla ilgilidir: Kentin kendisi bir şey yaratmamasına karşın, yaratımları topluyor olması nedeniyle onların açılıp büyümesine, gelişmesine olanak sağlaması. (1977:90)

Castells'e göre, *Wirthcü* akımdaki diğer yoğunluk kuramcılarından farklı olarak Lefebvre, bu kurgudaki acemi örgencilığın ayırdındaydı. Bu nedenle Lefebvre, 'kentsel olanın' etkin devrimci yönünü "kent üzerindeki hak" veya devrimci praksisin parçası olan ve baskı altında olmayan bir eylemle mekanın ele geçirilmesi olarak tanımlamıştır. Marksist düşünce ile biçimlenen bu tür eylemler devletin mekana kent planlama biçimindeki müdahalesine tam bir tezat oluşturur. Ancak bu adım, Castells'in gözlediği gibi, Lefebvre'in 'kentsel' etkileşimin rolüne ilişkin özgün anlayışını mekansal belirlenme yanlışlığından kurtarmaya yetmez (1977). Saf çevreci belirlenimciliğin ve de 'kentsel' kavramının, hızlı biçimde yo-

günlük yitimine (*deconcentration*) uğrayan bir toplumsal oluşum söz konusu olduğunda getirdiği sınırlamaları aşma isteği nedeniyle ki, Lefebvre, kuramını mekanı içerecek biçimde genelleştirme gereğini hissetmiştir (1973, 1974). Daha önce de değinildiği gibi, Castells'in Lefebvre eleştirisi, onun mekan konusundaki olgun görüşlerinin henüz yayınlanmadığı bir zamana rastlamaktadır. Lefebvre kendi 'kentsel' kavramını bir kenara atarken aynı zamanda tarihte herhangi bir soyut mekansal biçimin itici bir güç haline gelebileceği biçimindeki düşüncesini de terk etmiştir. Doğrusu, Lefebvre sınıf mücadelesiyle doğrudan ilişkili bir radikal eylemin gerçekten özgürlükçü olabilmesi için mekansal bir bileşene sahip olması gerektiğini savunmuştur. Lefebvre daha sonraki çalışmalarında dönüşümün itici gücünü toplumsal mekanın kullanım değerlerini, soyut mekanın değişim değerlerinin egemenliğinden kurtaracak bir el koyma (*appropriation*) eyleminde görmektedir. O bu şekilde çok daha karmaşık ve çok boyutlu sınıf praksişi kavramının somut ve maddi karşılığı durumundaki mekansal bir praksis sayesinde hükmetme ilişkilerinin soyut mekanının ortadan kaldırılabileceğini düşünmüştür. Lefebvre şunu söylemektedir:

"Toplumu değiştirmek", "yaşamı değiştirmek", eğer ele geçirilen mekanın üretimi gerçekleştirilemiyorsa bir anlam taşımaz. 1920 ve 1930 arasında Sovyetler'deki Konstrüktivist akımdan ve başarısızlıklarından şunu öğreniyoruz: Yeni toplumsal ilişkiler için yeni bir mekana gerek vardır ve bu, tersi için de geçerlidir. "Yaşamı değiştirmek"! Negatif bir ütopya olarak şairlerin ve filozofların konusu. Şimdi bu düşünce siyasal bağlamda ele alınıyor: "Daha iyi yaşayınız", "yaşam kalitesi" vb. Soyut mekan, çok somut sınırlamalarıyla birlikte, olağan varlığını sürdürdüğü ve ortada teknik ilerlemelerden başkaca bir şey bulunmadığı ve de iş, barınma, dinlenme mekanlarının birbirlerinden kopuk konumlarını korudukları ve ancak siyasal denetim yoluyla bir araya getirilebildikleri sürece, "yaşamı değiştirmek" tasarısı kimi zaman bir kenara atılveren, kimi zaman yeniden sınırlanmış bir slogan dan öteye geçmeyecektir. (1973:731)

Lefebvre'in mekan kuramında, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasının, toplumsal baskınlık ilişkilerinden (*social relations of domination*) kurtulmayı amaçlayan insancı tasarının gerçekleşmesi için yeterli olmadığı anlayışı vardır. Lefebvre burada Rusya'daki devlet denetiminin sağlıksız sonuçlarını düşünmektedir. Sınıf devriminin yanı sıra günlük yaşamdaki devrimin yürütülebilmesine olanak sağlayan bir mekanın üretimi zorunludur. Mekansal pratiğin dışında tutulduğunda bu radikal eylem, yalnızca simgeler veya Marksist düşünceye, günlük yaşamda in-

sancı toplumsal ilişkileri gerçekleştirmek gibi kaygısı olmaksızın sarılan "gülünç bir kurtuluş edebiyatını" üretebilir.

Modernliğin mekanında bütün gruplar başvuru noktalarını yitirir. Bunlar ya yok olup gider ya da parçalanır. Bu ise Tanrının takdirinin yerine geçen günümüze özgü bir sınanmadır ("Modern Ordeal"). Gruplar, sınıflar ve sınıf bölünmelerinin 'özneler' (subjects) olarak algılanması ve ortaya çıkışları yalnızca kendi mekanlarını oluşturmalarıyla (üretmeleriyle) olur. Kendine ait bir yapılar düzeni üreterek mekana damgasını vurma olanağı bulamayan düşünceler, betimlemeler ve değerler bir takım simgeler olarak kuruyup giderler; soyut ve düşsel düşüncelere dönüşürler. Dayanıklı yapılar (dini yapılar, siyasi nitelikli anıtlar) geçmiş zamana ait ideolojileri taşıırken yeni düşünceler (örneğin sosyalizm) güçten yoksun olmamalarına karşın yine de kendi mekanlarını üretme konusunda pek başarılı değillerdir. Bu düşünceler, kendilerini canlı tutabilmek için, tali bir tarihsellik ve "gülünç bir kültürle" besleniyorlar. Bu bakımdan "simgeler dünyası", bir geri çekilişin sonucudur. Sahip çıkılan mekana ne yönlendirilmemişse o boş ve anlamsız simge ve tanımlamalara dönüşür. (1974:479)

Değerlendirme

Lefebvre'in mekan kuramı, bir tasarım, bir kurtuluş stratejisi önermektedir. Ancak bu, sınıf mücadelesinin terk edilmesi anlamına gelmiyor. Tersine, mücadelenin, radikal eylemlerle birlikte yürüyen bir mekan üretiminin önemi vurgulanarak tamamlanmasıdır. Bütün bunlara karşın yine de Castells'in Lefebvre'i eleştirisinde belli bir haklılık payı vardır. Çünkü Lefebvre çalışmalarında, yokluğunda seçenek oluşturacak günlük yaşam olasılıklarından söz edilemeyecek olan sınıf mücadelesinin önemini azaltmaktadır. Doğrusu Lefebvre'in ütopyacılığı da tanım gereği neyin mevcut olmadığını gösteriyor. Eğer bu sözü edilen olasılıklar Lefebvre'in arzu ettiği gibi eylemin köşe taşları olacaksa o zaman sınıf praksişi ile mekansal praksis arasındaki yakınlaşmayı sağlayacak çok açık bir stratejiye gerek vardır. Castells'in, Lefebvre'in siyasal konumuna yönelik eleştirileri, aniden can alıcı bir noktaya, bir devrim kuramcısı olarak Lefebvre'in karşı karşıya kaldığı sınırlamalara kaymaktadır. Çünkü o, ilk çalışmalarında, kentsel toplumsal yoğunluğun özgürlüğe olanak sağlayan özelliklerinden söz etmiştir. Yani mekansal bir biçim, sınıf mücadelesinin yerine geçiyor. Ancak Lefebvre'in son çalışmalarında bile sınıf praksişi ile birleşen bir mekansal praksisin tam olarak nasıl bir şey olacağına ortaya konmasına pek özen gösterilmemektedir. Hem de böyle-

si bir kavramın çok açık önemine karşın. Dahası günümüzde kullandığımız kent planlama ya da insancı mekansal tasarım kuramlarının seçenek bir türü olmanın ötesinde farklılıklar gösteren bir mekansal praksisin doğrusu nasıl eklemleneceği konusunda Lefebvre'de çok az ve göstermelik bir düşünce bulmaktayız. Bu yüzden, Castells'in eleştirisi bir yana, Lefebvre'in en son çalışmaları bile bizleri sosyo-mekansal praksis konusunda doyurmaktan uzaktır.

Bu bizi nereye yerleştirmektedir? Marksist yapısalcılık bir bilim statüsüne sahip olma iddiasını korumuş olduğu süre içinde bilime dayalı bir kuram ile yapısal değişimi amaçlayan bir siyasal hareketin, yani partinin, birbirlerini karşılıklı etkilemesiyle radikal bir programı oluşturmak olanaklıydı (Pickvance, 1977b). Althusserciliğin düşüşü, bir özgürleşme tarzı olarak Marksizmin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. İstese de istemesek de tarihselciliğin ve insancılığın güçlü siyasal düşünceler ve Marksist tasarımın temeli olarak sunulduğu Gramscigil bir dünyaya yeniden sürüklenmiş durumdayız. Yapısalcılığın sonu, bizleri bilimden yani kesinlikten yoksun bırakmaktadır. Tek varlığımız olarak da geriye yalnızca insancı toplumu yaratma tasarımı kalıyor.

Ancak sosyo-mekansal praksisi, sınıf mücadelesinin devrimci potansiyele sahip bir tamamlayıcısı olarak gördüğümüzde, toplumsal eylemin daha önce Ortodoks Marksistler tarafından önemsiz bulunmuş hatta yok sayılmış bir sürü alanı bizlere yeni ufuklar açacaktır. Daha önceleri stratejik bir müdahale tarzı olarak son derece ihtisaslaşmış ve parçalanmış görülen Çevrecilik şimdi önem kazanmaktadır. Bu tür bir hareketten, toplu tüketim kuramının kapsadığı ilgi alanlarının kendilerini ortaya çıkardığı sonucu çıkarılmamalıdır. Ayrıca bu hareketi Lefebvre'in kuramsal günlük yaşam kavramını, 'yaşam kalitesi'ne kağıt üzerinde bir değinme yapacağız diye gidimli (*discursive*) bir tarzda kullanarak kavramamız da olanaklı görünmemektedir. Sosyo-mekansal praksis bakış açısına göre çevreci hareket, mekanda dönüşümü esas alan müdahalelerin doğasını açıklamaya yönelik çok büyük bir kavramsal aygıt ve çok geniş bir sözlüğü keşfetmiştir. Benzer biçimde savunma planlarıyla (*advocacy planners*) gerilla mimarları okulunun (*guerilla architects*) eylemleri de bizlere yeni bir pencere açmaktadır. Ocean Hill Brownsville (Berubeve Gittel, 1969) kira grevleri (Weissman, 1969; Lipsky, 1970), yenileme ve yeniden imar girişimlerine karşı yapılan direniş hareketleri (Davies, 1966; Rossi ve Dentler, 1961; Feagin, 1983) ve konut çevresi eylemciliği (Boyte, 1979) gibi mülkiyet değişim değerlerine karşı toplumsal mekanın önceliğini, üstünlüğünü yeniden ortaya atan kendiliğinden ve

bağımsız toplu eylemler büyük önem kazanmaktadır. Mekana el koymaya ya da kapitalist ekonomik gelişmenin maliyeti konusunu yeniden gözden geçirmeye yönelik toplu girişimlere her yerde rastlamaktayız. Bunlar ya başarısız olmakta ya da sınırlı başarı elde etmektedirler. Bunun nedeni ise sınıf mücadelesini gözardı etmeleri ya da mücadeleden kopmaları olmayıp, yalnızca ve yalnızca, içerikleri yönünden birbirlerinden farklı olmalıdır. Tam tersiyle yaklaşarak daha önce Lefebvre'in varsaydığı gibi (1970:239) bir an için mekanı kullananların yoğun müdahaleleri sonucunda toplumun denetiminin ele geçirilebileceğini kabul edelim. Ancak sınırlı sayıdaki getto isyanları dışında bunun örneklerine rastlamış değiliz. Buna karşın, yine de getto ayaklanmalarının bitmek tükenmek bilmeyen gücündeki özgürlükçü mekansal mantığın türünü anlayabilmemizi sağlayacak çözümleme için gerekli zihinsel kategorileri geliştirmek zorundayız. Bu ayaklanmalar, yalnızca ırksal mahrumiyetin 'belirtileri' olmayıp, aynı zamanda, sosyo-mekansal praksis olarak adlandırılabilir özel bir tür eylem tarzıdır. Bunlar, günlük yaşamın topluluk mekânının kullanım değerlerine olan bütünsel bağımlılığından kaynaklanırlar. Komünal mekânın günlük yaşam açısından önemi, birçok Marksistin yaptığı gibi siyasal iktisadın kategorilerinden birine indirgenemez. Bu anlamda ne 'topluluk tüketim' kavramının ne de değişim değeri kavramının yeterliliğinden söz edilebilir. Kültür, 'toplumsal mekân' kavramının başat düzeyini oluşturduğundan yerel yaşam çevrelerinin çözümlemesi, değişim ve kullanım değerlerinin karşı karşıya gelişmesi konusuna ağırlık vermelidir. Yani anlamların simgesel dünyaları ile sermaye birikimi ve mekân arasındaki karmaşık eklemlenme konusuna.

Mekana toplu biçimde el koyulmasının radikal yönde bir gelişme potansiyeli taşıdığı biçimindeki yanlış saptamanın kaynağı, mekânın çoğalabilir doğasında aranmalıdır. Bu böyledir çünkü bunlar günlük yaşamın toplumsal gereksinimleri üzerine temellenirler. Fainstein ve Fainstein'in yoksul halk örgütleriyle ilgili olarak gözledikleri gibi,

..getto sakinlerini birleşmeye çağıran topluluk gruplarının sürekliliği, bunların siyasalarında grup bilincini öne çıkarmış ve resmi makamların ve yerel kurumların gelir geçer topluluk öğeleri tarafından izlendiklerinin farkına varmalarına yol açmıştır. Ancak önüne benzer hedefler koyan grupların sayısındaki artışa karşın, bu durum, yoksul halk grupları arasında yerel veya ülkesel düzeyde bir birleşmeye yol açmamıştır. (Fainstein ve Fainstein, 1974)

Topluluk temelli siyasal hareketin kendini toplumsal bir güce dönüştürmemesinin ardındaki temel nedenlerden biri de, bu grupların mekansal

niteliği olabilir. Mekansal olarak birbirinden kopuk yörelerde yaşayan bireyler ortak çıkarları paylaşıyor olsalar bile fiziksel yakınlıklarının olmaması, sosyo-mekansal egemenlik koşulları altında, bu insanların kendilerini yabancı gibi görmelerine yol açar. Doğaldır ki bu tür tavırlar, bireyci tüketimcilik tarzlarını özendiren mevcut mülkiyet ilişkilerinin yarattığı fetişizmle pekişmektedir; özellikle de yerel topluluğun ilgisi çok sınırlı olduğunda. İş kategorileri arasında ve hatta bunların kendi içlerinde bile belli bir ortaklığın, ortak bir kitlenin oluşturulması ne kadar güç bir iş ise bu yaşam çevreleri arasında da bunun sağlanması bir o kadar zor bir iştir. Bu da bölgelerin kendilerine has içsel zorunluluklarından kaynaklandığı ileri sürülen bir bölünmeden çok, tek başına kalma isteğindeki ideolojik yaklaşımla engellenmektedir (Suttles, 1973).

Sosyo-mekansal siyasal eylemin sınırlı etkisinin ikinci bir nedeni de yine günlük yaşamda aranmalıdır. O da günlük yaşamda karşımıza çıkan ve yerel toplum örgütlerinin değişik ölçülerde eğilmek durumunda kaldıkları sorunların çokluğuudur. Nitekim örnek verilirse Kotler, topluluk örgütlerinin gündemine girmiş 41'in üzerinde sorun sıralamaktadır (1979:40). Öncelikler bir yerden diğerine farklılıklar gösterdiğinden, birbirinden fiziksel olarak ayrılmış yerleşimlerdeki grupların bu sorunların aktarıcağı, hatta bunların önem sıralarının nasıl saptanacağı konusunda ortak bir düşünceye ulaşmaları her zaman mümkün olamamaktadır. Siyasal biraraya gelişin önündeki engellere karşın son yıllarda ulusal hareketlerin sayısında artış gözlenmektedir; özellikle de yaşam çevresi eylemcileri (Boyte, 1979) ile kiracı hareketlerinde (*Drier, yakında çıkıyor*). Burada bir nokta koyacak olursak, sosyo-mekansal praksis yine de geleneksel toplumsal hareketlerle eklemlenmiş siyasal stratejilere dönüşmek zorundadır.

Bu buluşun önümüze koyduğu en önemli saptama, yalnızca 'işçi sınıfı' olarak adlandırılan bir soyutlamaya özgü eylemlere değer biçme eğilimindeki çoğu radikalın, sosyo-mekansal eylemleri, Marksist tasarıya temel olmak bir yana, tali kaldığı şeklinde değerlendirmesidir. Bu şanssızlıktır. Çünkü bütün sınıf bölünmelerinin sosyo-mekansal karşı karşıya gelişleri, yerel siyasetin kapsadığı öğelerin büyük bir bölümünü içermektedir; özellikle de bunların, gelişmenin denetlenmesine ilişkin şiddetli uyuşmazlıklar biçimini aldığı banliyölerde (Gottdiener ve Neiman, 1981). Mekan kuramı tartışmasında yapısalcı tavır, sosyo-mekansal karşı karşıya gelişin tali statüsünün güçlendirilmesine hizmet etmiştir. Bu ise Lefebvre'in yaklaşımına gidimli bir yaklaşımla tarihselci, ve örgenci etiketi yapıştırılmasıyla ve bu tür eylemlerin kuramsal öneminin,

bunları sınıf mücadelesinin tüketim alanında yerine geçen bir biçimi olarak tanımlayarak vurgulanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak Harvey'in gözlemiş olduğu gibi bu tür karşı karşıya gelişler kapitalist üretim tarzının özünü oluşturan taşınmaz mülkiyeti (real property) ilişkilerini sorgulamaktadır; ve de kapitalizm bunların üstesinden geleceğe benzemiyor. Şimdiye kadar devlet müdahaleleri ve güç uygulamaları, mekanı kullananların potansiyel eğilimini; birbirinden kopuk ve çeşitli zamanlarda tekrarlanan olgular durumuna gelme eğilimini denetlemiştir. Marksist kentsel düşünce, doğrusu, bu çok farklı ayrılık ve çatışma alanlarını, kapitalizmin mülkiyet ilişkilerinin ve mekansal değişim değerlerinin kullanım değerleri üzerindeki başatlığını yeniden üreten bir dizgenin belirlediğini kavrayamamıştır. Sosyo-mekansal praksisin dönüştürücü rolünün daha açık biçimde anlaşılabilmesi, Marksist düşüncenin yeniden yönlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Yani tam da Lefebvre'in kafasındaki tasarı. Şu anda siyasal iktisadın kategorileriyle aşırı derecede yüklü olduğumuzdan, yukarıda sözünü ettiğimiz girişimi gerçekleştirebilmek için, sosyo-mekansal kurtuluşun dilini gözden geçirmemiz gerekiyor. Yeni bir sözlüğün yokluğunda mekansal pratik, sanki toplu davranışın bir rastlantısıymış gibi algılanmaktadır. Eğer kentsel devrim getto caddelerinde başlayıp bütün kente yayılıyorsa, hem ütopyacı hem de stratejik mücadeleyi kendi yaşam çevrelerimizdeki orta sınıf mahremiyetinin içine sokamamanın günahı bize aittir.

Çeviren: H. Çağatay Keskinok

Çevirenin Notları

Makale, editörlüğünü Michael Peter Smith'in yaptığı *Cities in Transformation* ((1984, Sage Publication, Beverly Hills, London) adlı kitaptan alınmıştır. Bu çeviri, Şehir Plancıları Odası'nın yayını olan *Planlama* dergisinin Mart 1989 tarihli 89/1 sayısında yayınlanmış olan metnin yeniden gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş halidir. Aşağıda, metinde geçen kimi terimlerin kısa tanımları bulunmaktadır.

praksis (*ing. praxis*): Pratik bir hedefin gerçekleştirilmesine yönelik eylemler ve düşünceler sistemi (bkz. Reading, *A Dictionary of the Social Sciences*, Routledge, Kegan Paul Ltd.)

gidimli (*ing. discursive*): Yargılamaya dayanan, önermeden önermeye geçerek sonuca varan (bkz. T. Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları)

örgencilik (*ing. organicism*): Yaşamı organlaşmanın sonucu sayan öğretisi. Bu anlayışa göre yaşam, organları harekete geçiren herhangi başka bir güçten değil, bizzat organların kendisinden oluşur. Toplum canlı bir organa benzetilir. (bkz. O. Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi)

adclık (ing. *nominalism*): Genel kavramları gerçek saymayıp, bunları birer addan ibaret bulan öğreti (bkz. O. Haçerliođlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi)

Kaynakça

- Althusser, L. (1970) *For Marx*, New York: Vintage.
- Berube, M ve M. Gittel (1969) *Confrontation at Ocean Hill*, Bronsville, New York: Praeger.
- Boyte, H. (1979) "A democratic awakening", *Social Policy* (September/October), 8-15.
- Castells, M. (1983) "Crisis, Planning and the Quality of Life", *Environment and Planning*: 1.
- _____ (1980) *The Economic Crisis and American Society*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- _____ (1978) *City Class and Power*, New York: St. Martin's.
- _____ (1977) *The Urban Question*, Cambridge, MA: MIT Press.
- _____ (1975) "Advanced Capitalism, Collective Consumption and Urban Contradictions", in L. Lindberg et al. (eds.) *Stress and Contradictions in Modern Capitalism*, Lexington, MA: D.C. Heath.
- _____ (1968) "Y- α -t-il une Sociologie Urbaine?" *Sociologie du Travail*, 1:72-90.
- Cox, K. (1981) "Capitalism and Conflict Around the Communal Living Space", in M. Dear ve A. Scott (eds.) *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society*, New York: Methuen, pp. 431-456.
- Davies, J (1966) *Neighborhood Groups and Urban Renewal*, New York: Columbia University Press.
- Debord, G. (1961) A Tape Recording of a Talk Delivered May 17, 1961, reprinted in Ken Knabb (1981) *Situationist International Anthology*, Berkeley, CA: Bureau of Public Services.
- Drier, P. (19??) "The Tenants Movement in the U.S.: Structural Constraints and Strategic Options", in W. Tabb ve L. Sawers (eds.) *New Directions in Urban Political Economy*, NY: Oxford University Press.
- Dunleavy, P. (1980) *Urban Political Analysis*, London: Macmillan.
- Fainstein, N. ve S. Fainstein (1974) *Urban Political Movements*, Englewood Cliffs, NJ:Prentice-Hall.
- Feagin, J. (1983) *The Urban Real Estate Game*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Fischer, C. (1976) *The Urban Experience*, New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Giddens, A. (1973) *The Class Structure of the Advance Societies*, NY: Harper and Row.

- Goodman, R. (1971) *After the Planners*, NY:Simon and Schuster.
- Gottdiener, M. (1985) *The Social Production of Space*, Austin: University of Texas.
- Gottdiener, M. ve M. Neiman (1981) "Characteristics of Support for Local Growth Control", *Urban Affairs Q.*:17(1):55-73.
- Harvey, D. (1976) "Labor, Capital and Class Struggle Around the Built Environment in Advanced Capitalist Societies", *Politics and Society*, 6(3):265-6.
- _____ (1981) "The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis", in M. Dear ve A. Scott (eds.) *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Societies*, NY:Methuen. pp. 91-122.
- Hirst, P. (1979) *On Law Ideology*, NJ:Humanities Press.
- Kotler, M. (1979) "A Public Policy for Neighborhood and Community Organizations", *Social Policy* (September/October), 37-43.
- Lefebvre, H. (1974) *La Production de l'Espace*, Paris: Editions Anthopos.
- _____ (1973) *La Survie du Capitalisme*, Paris: Editions Anthopos.
- _____ (1972) *La Pensée Marxiste et La Vile*, Paris: Casterman.
- _____ (1970) *La Revolution Urbaine*, Paris: Gallimard.
- Lipsky, M. (1970) *Protest in City Politics: Rent Strikes Housing and the Power of the Poor*, Chicago:Rand Mc Nally.
- Martindale, D. (1962) *Introduction to Max Weber's The City*, NY:Collier Books.
- Martins, M. (1982) "The Theory of Social Space in the Work of Henri Lefebvre", in R. Forrest et al. (eds.) *Urban Political Economy and Social Theory*, Hampshire, England:Gower.
- Mingione, E. (1980) *Social Conflict and the City*, NY:St. Martin's.
- Pickvance, C.G. (1977a) *Urban Sociology*, NY: St. Martin's.
- _____ (1977b) "From Social Base to Social Force", in J. Harloe (ed.) *Captive Cities*, NY:John Wiley.
- Rossi, P. ve R. Dentler (1961) *The Politics of Urban Renewal*, NY:Holmes and Meier.
- Soja, E. (1980) "The Sociospatial Dialectic", *Annals of the Association of American Geographers*, 70(2):207-225.
- Suttles, G. (1973) *The Social Construction of Community*, Chicago: University of Chicago Press.
- Theret, B. (1982) "Collective Means of Consumption, Capital Accumulation and the Urban Question", *International Journal of Urban and Regional Research*, 6(3):345-371.
- Weissman, H. (ed.) (1969) *Community Development in the Mobilization for Youth Experience*, NY:Association Press.